

XV. Asır Türk Dünyasının Bozkır Filozofu “Asan Kaygı”

Fatih ÜNAL*

ÖZ

Asan kaygı¹, 14-15. asırlar konar-göçer bozkır Türklüğünün yetiştirdiği büyük devlet adamı, Nogay-Kazak uruğlarının efsanevî bilge kişisidir. Altınordu devletinin son dönemlerinde ve Kazak hanlığının kurulduğu ilk yıllarda etkin bir devlet adamı olarak görülen Asan Kaygı, bilgisinin, yaşının ve tecrübesinin kemâle erdiği dönemden itibaren kendini konar-göçer Türk boylarının istikbaline adanmış bir düşünce ve aksiyon adamıdır. İlerleyen yaşına rağmen uçsuz bucaksız bozkırları jelmeye adlı devesinin sırtında dolaşarak Kazak Türklerine jer üyek diye adlandırdığı dünya cennetini arayan bir tefekkür adamıdır.

Anahtar Kelimeler: Asan Kaygı, Altınordu, Kazak Hanlığı, Jer üyek, Jelmeye

ABSTRACT

“Asan Kaygi”: The Steppe Philosopher of the 15th Century Turkish World

Asan Kaygi was a great statesman and the legendary wise-man of Nogay-Kazakh clans, grown within the nomadic Turkish community in the 14th and 15th centuries. Asan Kaygi was an active statesman during the last period of Altınordu State and in the early period of the Kazakh Khanate. He was a man of thought and a man of service, who dedicated himself to the future of the nomadic Turkish clans since his education, training and maturity. He was also a man of thought, who travelled vast steppes on his camel called “jelmeye” despite his old age, looking for the paradise of the earth for Kazakh Turks, which he himself called as the “jer üyek”.

Key Words: Asan Kaygi, Altınordu, Kazakh Khanate, Jer üyek, Jelmeye.

* Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ORDU,
e-posta: fatih2unalan@yahoo.com

1 *Asan*, Hasan isminin kuzeydoğu Türkçesinde söyleniş şeklidir. Halk tarafından, halkın kaygısını, gamı ve kederini kendisine meslek edindiği için *Kaygı* veya *Kaygılı* lakabı verilmiştir. Türk dünyasında bu telaffuzla malum olduğu için biz de çalışmamızda Asan Kaygı olarak verdik.

Giriş

Türk tarihinde hanedan mensupları kadar, devlet ve millete hizmeti geçen, özellikle devlet ve toplum arasında bir nevi köprü vazifesi gören, devletin sağlam temeller üzerine kurulmasında milli ve manevi rol oynayan bilge şahsiyetler, alperenler de önemlidir. Derin bilgi ve tecrübeleriyle, engin hoşgörü ve nasihatleriyle asırlarca toplumların hafızasında geniş yer edinmişler ve günümüze kadar sözleriyle, düşünceleriyle ve kahramanlıklarıyla hep canlı kalmışlardır. Elinde kopuzu, dilinde özlü sözleri ile Dede Korkut hem bir halk adamı hem de Oğuz beylerine danışmanlık yapan bir devlet adamı olarak bilinir. Kırgız Türklerinin milli destan kahramanı Manas, büyük tasavvuf üstadı Hoca Ahmet Yesevî, tefekkür ve mizah üstadı Nasrettin Hoca, halk kahramanı Köroğlu bütün Türk dünyasını birleştiren abidevi şahsiyetlerden bir kaçıdır. Selçuklu-Osmanlı arası dönemdeki siyasi otorite boşluğunu manevi disiplinlerle dolduran ve Türk boylarını halef devlet Osmanlı siyasi otoritesinin şemsiyesi altında toplayan Hacı Bektâş-ı Veli, Sarı Saltuk, Şeyh Edebalı, Yunus Emre, bu tip şahsiyetlerin Anadolu Türklüğündeki örnekleridir. Bu şahsiyetler Selçuklu devletinin Moğol istilası altına girerek siyasi hâkimiyetini kaybettiği yıllarda, çevresindeki insanlara umut aşılayarak, birlik, bütünlük, sevgi ve hoşgörü telkin ederek milletin dağılmasını önlemişlerdir.

Türk dünyasının Deşt-i Kıpçak sahasında da benzer durumlarda benzer şahsiyetlerin derhal ortaya çıktığı, milletin en sıkıntılı anlarında onlara rehberlik ettiği görülmektedir. Altınordu devletinin zayıfladığı, taht kavgalarının, dışarıdan gelen tehditlerin devleti ve toplumu ümitsizliğe sevk ettiği yıllarda bu bilge şahsiyetler, alperenler önemli rol oynamışlar, devlet parçalansa da, milletin birlik ve bütünlüğünü kaybetmeyerek yeniden istiklal arayışlarına ve siyasi yapılanma içerisine girmelerine zemin hazırlamışlardır.

Altınordu devletinin dağılması ile toprakları üzerinde Kazan, Kırım, Astrahan, Nogay, Sibir, Kazak hanlıkları kurulmuştur. Türk Kıpçak boylarının büyük imparatorluktan küçük hanlıklara geçiş dönemini fazla mağdur olmadan atlması, milli bütünlüğün korunması için çaba sarf edenlerden birisi *Asan Kaygı* adıyla meşhur Hasan Sabitoğlu'dur. O, Altınordu'nun hâkimiyet sahası üzerinde kurulan hanlıklardan Kazak hanlığının manevi kurucularından sayılır. Türk-Kıpçak boylarının ortak duygu, düşünce ve hayal içerisinde Kazak adıyla milli bir kimlik kazanmasında yine onun tesiri tartışılmaz. *Asan Kaygı* hem bir devlet adamı hem de düşünce ve aksiyon adamıdır. Gerek devlet adamlarının gerekse toplumun önemli meseleleri danıştığı saygın bir bilge kişidir. Bilgeliği eğitici, öğretici ve bilhassa tenkit edicidir. Özellikle konar-göçer Kazak halkının ihtiyaç ve dertlerine çare bulmayı asli vazifesi

olarak gören Asan Kaygı, çaresizlikler karşısında onlara vaat ettiği ümitlerle bezginlik ve yılgınlıkları bertaraf etmeyi başarır.

Asan Kaygı ile ilgili halk arasında bilinen malumatlar ilk defa 19. asır Kazak aydınlarından Şokan Velihanov tarafından derlenmiş ve yazıya geçirilmiştir. Şokan'a göre o “konar-göçer Nogay-Kazak kavminin filozofu” olup, hiç şüphesiz gerçekte var olmuş tarihi bir şahsiyettir (15-18. Casırlardaki Kazak Poeziyası 1982:14-15). Şokan'dan başka Rus ve Kazak âlimler G.N. Potanin, M.I. Kopeyev, S. Seyfullin, M.O. Avezov ve daha başkaları Asan Kaygı'ya ait söz ve şiirleri derlemeye çalışmışlardır. Asan Kaygı'nın şiirleri 1910'dan itibaren Orenburg, Kazan ve Almatı'da yayınlanmıştır.

I-Asan Kaygı Tarihi-Siyasi Kişilik

Halk arasındaki malumata göre Asan Kaygı'nın Cengiz Han'ın muasırı ve onun önemli beylerinden biri olan Maykı (Baykı) Bey'in 6. göbekten torunu olduğu nakledilir (Kurban Ali 1910:222)². Asan Kaygı'nın 1361-1370 yılları arasında İdil boylarında doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Hasan olup, Nişancı (Avcı) Sabit olarak tanınan kişinin oğludur. Altınordu devletinin dağılma sürecine girdiği 15. asır başlarında Hasan Sabitoğlu (Asan Kaygı) Altınordu başkenti Saray'da önce Küçük Muhammed Han'ın, ardından Uluğ Muhammed Han'ın yakın çevresinde bulunmuştur (Kurban Ali 1910:222)³. Hacı Muhammed Han olarak da bilinen Uluğ Muhammed Han 1419'da Altınordu tahtına çıkmıştır. Bu dönemde Asan Kaygı Uluğ Muhammed Han'ın danışmanlığını yapan etkili beylerden biridir (İskakov 1976:35-36). Altınordu tahtı için varislerin kıyasıya mücadele halinde olduğu bu devirde Hasan Kaygı 1437'de Altınordu tahtından uzaklaştırılan Uluğ Muhammed Han'la birlikte Kazan'a gelir. Burada Kazan Hanlığı'nın ve Rusları denetim altında tutmak için kurulan Kasım Hanlığı'nın temellerini atan Uluğ Muhammed Han'ın yanındadır. Ancak bir rivayete göre Uluğ Muhammed Han'ın ölümünden sonra, başka bir rivayete göre de onun Altınordu merkezini ele geçirmek için burayı bir üs olarak kullanacağını anlayan Hasan, bu duruma razı olmamış ve Kazan'ı terk ederek Kazak bozkırlarına göç etmiştir. Hayatının sonuna kadar da Kazak topraklarında yaşamıştır (Ay Zaman Ay 1991:22).

Asan Kaygı'nın Kazak topraklarına geldiği yıllar Kazak Hanlığı'nın yeni

2 Tatar tarihçi Marsel Ahmetjanov'un derlediği Maykı (Baykı) Bey şeceresi nüshalarında ismine rastlamadık. Bkz. Marsel Ahmetjanov, *Nugay Urdası*, Maarif Neşriyatı, Kazan 2002, s.153-165.

3 Altınordu hanı Toktamış'ın 20 Mayıs 1393'de Polonya kralı Jagellon'a (Kral Yagayl) yazdığı mektupta elçi olarak gönderilen iki kişiden birinin adının Hasan (Asan) olduğu bilinmekte ise de, adı geçen kişinin Asan Kaygı olup olmadığı bilinmemektedir. Bkz. *İstoriya Tatarii; V Dokumentah i Materialah*, İnstitut İstorii Akademii Nauk, Moskva 1937, s.72-73; Jumat Tilepov, *Kazak Poeziyasının Tarihiliği*, Gılım Yayınları, Almatı 1994, s.19.

yeni şekillenmeye başladığı dönemdir. Devlet hizmetinde üstün bilgi ve tecrübeye sahip olan Hasan Kaygı, hanlığın kurucusu Janibek ve Gerey hanların yanında yer alır. Hanlığın iç ve dış siyasetinde onların etkin müşavirlerinden biri olur (İskakov 1976:35-36). Asan Kaygı Nogay ve Kazak uruğlarının yeni kurulan bu hanlığın çatısı altında birleşmesi, İdil, Yayık ve Yem nehirleri çevresinde sağlam bir devlet teşkilatı kurulması idealindedir. Ancak bir süre sonra, devlet yönetiminde Kazak Hanı Janibek'in tutum ve davranışlarını doğru bulmayarak şairane bir üslup ve karakterle sert eleştiriler getirir.

Asan Kaygı'nın eserlerinin en meşhurlarından olan Janibek Han'a söylevinde (Magavin 1993:7);

Ay! Han, men aytpasam bilmeysin, Aytkanıma könbeyisin. Şabilıp jatkan halkın bar, Aymağın közdep körmeyisin. Kımız işip kızarıp, Mastanıp, kızıp terleyisin. Özinnen baska han joktay Elevrep nege söyleysin?!	Ey! Han, ben söylemesem bilmiyorsun, Söylediğime inanmıyorsun. Yağmalanan, saldırıya uğrayan halkın var, Etrafına bakıp görmüyorsun. Kımız içip kızarıp, Kendinden geçip öfkelenip terliyorsun. Kendinden başka han yokmuş gibi Niçin hiddetlenip konuşuyorsun?!
---	---

Janibek hanın bir zamanlar iyi, dürüst, adil bir hükümdar olduğu, ancak elde ettiği birtakım zaferlerden sonra değiştiği, halka sırtını çevirdiği, iktidar ve zafer sarhoşluğu içinde kendisini bu noktaya taşıyan halkın çektiği sıkıntıları görmezden geldiği dile getirilir. Yem ve Yayık çevresi gibi bereketli toprakları, su ve kara avına elverişli bölgeyi, hem de meclise danışmadan terk etmesi, halkı buralardan göç ettirmesi keskin bir dille eleştirilir. Halkı hem dar hem de sürekli savaş ve kanışıklıkların yaşandığı bölgeye göç ettirmesi, İdil ve Yayık nehirlerine şehir kurdurması tenkit edilir ve bu istikamette siyaset yapmaya devam ettiği takdirde kendisini ve milletine gibi tehlikelerin beklediği bir bir sıralanır (Ay Zaman Ay 1992:22-26; Magavin 1993:6-7; Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 2002:172-173).

Janibek hanın Astrahan hanlığına dayanarak Rus sanatkârlarını ülkeye davet etmesi ve onlara gösterişli bir saray inşa ettirmesi, bu sarayda eğlence meclisleri tertip etmesi Asan Kaygı tarafından eleştirilir. Kendisinin de mensup olduğu Nogaylı uruğların kendisini terk edebileceği, o takdirde Rusların gelerek hanlığa darbe vurabileceği, şeref ve haysiyetini bertaraf edebileceği uyarısını yapar.

Korgan saldın beynet kıp, Kızmetşin jatur işip-jep. On san Nogay bulinip,	Kale inşa ettin binbir eziyetle, Hizmetçilerin yiyip-içip yatıyor. On san Nogay ⁴ ayrılırsa,
---	---

4 San yüz bini, *on san* bir milyonu karşılar. *On san Nogay* tabiri, bir milyon nüfusluk Nogay uruğları demektir. Bkz., A.Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkli Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s.146.

Artındı alar orıs kep,
Onı nege bilmeysin.

Ruslar gelip şeref ve haysiyetini yok eder,
Bunu niçin bilmiyorsun (Hrestomatiya 1993:7).

Janibek Han'ın Jem, Sagız ve Oyıl boylarından halkı göç ettirerek dar mekânlara yerleştirmesi Asan tarafından eleştirilir. Hanlığa bağlı uruğlara yapılan saldırı ve yağmalardan hanı sorumlu tutar (Konıratbayev 1994:29-30). Altınordu sarayında müşavir olarak uzun yıllar devlet yönetme tecrübesi kazanmış biri olarak, Janibek'in milleti, devleti ilgilendiren meselelerde istişareye başvurmaması, kurultay tertip etmemesi Asan Kaygı tarafından tenkit edilir (Hrestomatiya 1993:6-7). Karaşas adındaki cariyesini nikâh kıyıp zevceliğe alması, toylar tertip etmesi yine Asan Kaygı tarafından eleştirilir (Tilepov 1994:18;Magavin 1993:7). Asan Kaygı şiirlerinde bu hususu şöyle dile getirir:

Katın aldın karadan,
Ayrıldın handık joradan,
El ustaytın ul tappas,
Ayrılar ata muradan!

(Asaletsiz)Alelade bir kadınla evlendin,
Hanlık geleneğinden ayrıldın,
(Bu kadın)Halkın tutacağı oğul doğurmaz,
Uzaklaşır ecdad töresinden!

(Hrestomatiya 1993:7)

Asan Kaygı her şeye rağmen öncelikli olarak hanlığın idari yapısının güçlendirilmesi, yeni bir siyasi yapı içerisinde bütünleşen uruğlar arasında birlik ve kardeşliğin sağlanması, uruğların güvenliğinin temini, aynı soya mensup uruğların merkezi bir çatı altında devletleşmesi ve Kazak hanlığının gelişip güçlenmesi için büyük çaba harcar. Asan Kaygı çöküş süreci yaşayan Altınordu devleti hizmetinde bulunmuş, koskoca devletin hanedan üyeleri arasında cereyan eden taht mücadeleleri sonunda tarih sahnesinden silinmesine şahit olmuştu. Onun için birlik ve beraberlik çok önemliydi. Altınordu devletinin yıkılması sonrasında, Rusların yeni kurulan bu yurtları istila edebileceğini, Türk dünyasının nasıl bir tehlike ile karşı karşıya bulunduğu çok önceden görebilmiş, Janibek hanı uyarmış ve şöyle haykırmıştır:

Munnan son kilı kilı zaman bular
Zaman azup zan tüzüp caman bular
Karagaydın başına çurtan⁵ çıgup

Bundan sonra çok zor zamanlar gelir
Zaman değişir, kanun biter kötü olur
Karagayın (ağacın) dallanna çurtan
(balık) konup

Balelerden devranı tamam bular

Felaketlerin vakti gelir

5 *Karagaydın başına çurtan çıgup* veya *karagay basın çurtan çalup* ifadelerinde anlatılmak istenen, hayal bile edilemeyecek işlerin gerçeğe dönüşebileceği vurgusudur. *Karagay* suların çekilmesiyle bozkıra dönüşen yerlerde yetişmeye devam eden bir ağaç türü. *Çurtan* ise aslında deniz canlısı olup bozkırda yetişen *karagay* ağacında yaşayabilen bir tür. Kuzey Türk lehçelerinde *çurtan* ya da *şortan* olarak telaffuz edilen bu canlı, yakın zamanda bilim adamlarının keşfettiği ve *rivulus marmoratus poey* olarak adlandırdıkları balık türü olsa gerek. Yapılan araştırmalarda bu balığın biyolojik yapısını geçici olarak değiştirdiği, sudan çıkarak ağaçta bile yaşayabildiği ortaya konulmuştur. Bkz., <http://www.haberkusagi.com> 29 Ekim 2009.

O günde karımdan kayur kiter O günde kardeşten bile fayda gelmez
Kandan küç karagaydan çabur kiter Kandan güç karagaydan can gider
Uluğ kızın Urusga budam bolup Büyük kızın Ruslara cariyeye olur
Kayran il isil curtum sonda niyter Güzel yurdum, yüce halkım o vakit neyler
Hoş aman bol, Janibek, Elveda, selametle kal Janibek,
Endi meni körmeysin! Artık beni göremeysin!

(Kurban Ali 1919:261)

Bütün bu uyarılarının Janibek Han tarafından dikkate alınmadığını gören Asan Kaygı kırıncı bir şekilde hanın ordasından ayrılarak altında jelmeye adlı devesi, elinde sazı, dilinde halkın gamı ve kederi yaşamaya devam eder.

2-Asan Kaygı Nogay-Kazak Türklüğünün Ortak Tarihi Bilge Kişisi

Asan Kaygı'ya günümüzde Kazaklar (*Kazak Sovet Entsiklopediyası* 1972:501-502), Tatarlar (Gluhov 1997:189), Nogaylar sahip çıkarlar ve aslının kendi ecdatlarına dayandığını ileri sürerler. Asan Kaygı'nın Nogaylı mı, Kazak mı olduğunu anlayabilmek için Asan Kaygı'nın yaşadığı 14. ve 15. asır Altınordu'nun hâkimiyet sahasındaki etnik, kültürel, coğrafi değişime bakmamız gerekir.

Altınordu devletinin zayıflaması ile ortaya çıkan müstakil idarelerden birisi Nogay Orda'sıdır ki, ileride Nogay adını alacak kavmin oluşması bu idareyle ilişkilidir. Nogay Orda'sının kuruluşu Altınordu'nun meşhur komutanı İdegey ile başlar. İdegey'in 1391'de Altınordu hanı Toktamış'a karşı Timur'un saflarında savaşa girmesi, Altınordu kuvvetlerinin bu savaşta yenilmesi İdegey'in siyasi talihini belirledi. Kendisine bağlı Mangıt kabilesinin desteğiyle güçlendi ve Altınordu idaresinde söz sahibi oldu. 1420 yılına kadar Altınordu'yu hâkimiyeti altında tuttu. İdegey'in öldürülmesinden sonra yerine oğulları geçti ve Sarayçık başkent olmak üzere Nogay Orda'sı kuruldu. Nogay Orda'sının hudutları güneyde Buhara'dan kuzeyde Perm sınırlarına, doğuda İrtiş boylarından, batıda İdil boylarına, daha sonraki yıllarda Tuna boylarına kadar ulaştı (Ahmetjanov 2002:28-29).

Bu geniş sahada yaşayan çeşitli kabileler Mangıt, Kıpçak, Kanlı, Keneges, Kongrat, Üysün, Gerey, Nayman, Argın, Tamyar, Yormatı, Katay, Borkit ve daha başka Türk-Moğol boyları Nogaylı adını taşımaya başladı. Bu boyların birçoğu Kazan Hanlığı halkının oluşumunda, yine Kırım Tatarlarının, Özbeklerin, Karakalpakların, Kazakların kavmi menşeyini oluşturmuştur (Ahmetjanov 2002:28-29-Kurban Ali 1910:222).

Altınordu devletinin dağılmasından sonra muazzam genişlikteki toprakları üzerinde Nogay Orda'sı yanı sıra Kazan Hanlığı, Kasım Hanlığı, Kırım Hanlığı, Astrahan Hanlığı, Sibir Hanlığı, Ak Orda sahasında Kazak hanlıkları kurulmuş ve bir asırdan fazla bir süre müstakil olarak varlıklarını devam ettirmişlerdir. 16. asrın başlarından itibaren Türk toprakları üzerinde ciddi tehlike oluşturmaya başlayan Ruslar 1552'de Kazan Hanlığı'nı işgal etti.

Kazan hanlığının ardından, Nogay Orda'sı toprakları, Başkurtların yaşadığı topraklar, Astrahan, Sibir hanlıkları bir bir Rus istilasına uğradı. Rus işgaline uğrayan topraklardaki Türk boyları daha güvenli olan ve henüz Rus işgaline uğramamış bulunan topraklara göç etti. Aynı kavmi menşee sahip uruğlar yeniden bir araya geldi. Nogay Orda'sından Kazak topraklarına daimi göçler meydana gelmiştir. 16. asrın ortalarında ve 17. asrın ortalarında daha büyük göç dalgaları meydana gelmiştir.

Altınordu devletinin parçalanması ile tarihi yolları ayırılmaya başlayan ve zamanla Nogay, Tatar, Kazak adıyla anılan Deşt-i Kıpçak ve Altınordu uruğları dil, kültür ve medeniyet sahasında özünde bir olmakla beraber farklı hüviyetler taşımaya başladı. Her ne kadar Nogay Orda'sı, Kazak-Tatar uruğlarını hem siyasi hem de kültürel bir yapıda yeniden birleştirmiş ise de Kazan Hanlığı ve sonrasında Tatarlar, Kazak Hanlığı'nın teşekkülünden itibaren ise Kazaklar kendine özgü bir siyasi-kültürel mecraya girmiştir. Ancak bu devir Türk boylarına ait dil, edebiyat yâdigârları, ortak düşünme ve yaşama unsurları hemen hemen aynıdır. Tatar, Nogay ve Kazaklara ortak edebiyat ürünleri olan “Edige”, “Kobilandı”, “Alpamis Batır”, “Kambar Batır”, “Er Targın”. “Er Sayın”, “Şora Batır”, “Kozı Körpeş Bayan Sulu”, “Kız Jibek” ve konusu aşk ve kahramanlık olan daha birçok halk edebiyatı ürünlerinin farklı varyantları siyasi ve coğrafi farklılaşma ile birlikte hemen bütün Kıpçak bozkırında nesilden nesile dillerden düşmemiştir (İskakov 1976:22-25). Bu durum bugün kendilerini sanki farklı bir menşee mensupmuş gibi gören Tatar, Kazak, Nogay, Kırgız ve diğer Türk soylu unsurların ortak tarihi damarlarını gösteren en büyük delildir.

İşte Asan Kaygı Türk tarihinin Deşti Kıpçak sahasındaki böyle önemli değişim sürecinin yaşandığı bir devrin adamıdır. Kazaklar başta olmak üzere, Nogaylar, Tatarlar, Kırgızlar, Karakalpaklar arasında da yaygın bilinen, sahiplenilen tarihi bir bilge kişidir. Asan Kaygı Kazaklar için *Asan Atadır*, Tatarlar ve Nogaylar için *Asan Murza*, *Asan Abıs* (hafız)dır.

Deşt-i Kıpçak uruğlarının henüz birbirinden ayrılmadığı bu dönemlerde bir alt kimliğe mensubiyet duygusu olarak Asan Kaygı'nın kendi şiirlerinde Nogaylı olduğunu Nogaylı; kimliği taşıdığını ve bundan gurur duyduğunu görebiliriz. Kazak hanı Janibek'i tenkit eden söylevinde;

Ey! Janibek adlı hanımız,
Nogaylıdır şanıamız,
Görüşümüzü almadan hareket edersen,
Taşıp çıkar kanımız,
Halkı ikiye böldürdün,
Kendi bedenini böldürdün,
Düşmanları güldürdün,
Nogayımı yordurdun,

Yiğitleri kırdırдың, (*Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi* 2002: 172-173)
ifadelerinde bu husus göze çarpmaktadır.

Kurban Ali Halidî'nin 1872'de Kudabay adında gözleri görmeyen bir akından naklettiği şiirde de Asan Kaygı'nın aslının Nogaylı olduğu dile getirilmektedir:

Asan'ın asıl tübi Nogay diymin,	Hasan'ın asıl kökü Nogaydır.
Ülkenderdin ayıtu solay diymin,	Büyüklerin söylediği böyledir
Bu sözge anuk kanuk imes idim,	Buna ben de kani değildim
İşitgenim takrav bulay diymin,	Duyduklarım hakikaten böyledir
Teginde Nogay-Kazak túbümüz bir.	Aslında Nogay-Kazak kökümüz bir

(Kurban Ali 1910:261).

Ancak Asan Kaygı Kazaklar tarafından çok benimsenmiş, sahiplenilmiş ve günümüze kadar *Asan Ata* olarak bilinegelmiştir. Kazaklardaki güçlü sözlü geleneğinde ve geniş bozkırlarda oluşan engin duygu ve hayal dünyasında bugüne kadar korunmuştur. Bu sebeple bu Türk büyüğünün Kazak Türklerinin manevi mirasındaki yeri hiç şüphesiz tartışılmaz.

3-Asan Kaygı'nın Hikmetli Sözleri

Engin bilgisi, uzak görüşlülüğü ve sözlerinin isabetliliği Türkistan Türklüğünün siyasi kaderinin her devrinde onu yeniden hatırlatmıştır. Birlik beraberlik içinde olunmadığı, güçlü bir devlet kurulmadığı, devletle milletin barışık olmadığı, bütünleşmediği, halkın dertlerine, sıkıntılarına bigane kalındığı takdirde felaketlerin hiçbir zaman eksik olmayacağını vurgulamış, gittikçe büyüyen bir Rus tehlikesinin Türkistan Türklerinin kapısını çalabileceğini önceden görebilmiş ve devlet adamlarını, halkı bu konuda uyarmıştır.

Rusların İvan Grozni'nin hükümdarlığı döneminde Kazan Hanlığını (1552), Astrahan Hanlığını (1556), Sibir Hanlığını (1581) (Kurat 1987:152vd),⁶ Başkurt ülkesini ve Nogay topraklarını işgal ettiği, Kırım ve Kafkaslar üzerinde varlığını gündün güne arttırarak Kazak steplerine dayandığı yıllar, artık tedbir alınması için geç kalındığının göstergesiydi. Kazakların bir taraftan Kalmuk belasını ülkelerinden atmağa çalıştığı, diğer taraftan, Rusların Küçük ve Orta Orda Kazakları üzerinde hamilik iddia ettiği 18. asırda, Asan Kaygı'nın, bir zamanlar Janibek Han'a hitaben aslında bütün devlet adamlarına ve millete hitaben söylediği "hayli hayli zaman gelir, karagay başın çurtan çalar" dediği, yani büyük felaketlerin gerçekleşebileceği zamanlar gelmişti. Dönemin Kazak hanlarından en dirayetlisi ve bütün Kazak ordaları üzerinde otorite olan Ablay Han bir toy esnasında yanındaki bilge bir aksa-

6 Sibir'in Don Kazakları vasıtasıyla işgali ve Sibir Hanlığına son verilerek Moskova çannın arazisi ilan edilmesi 1581'de gerçekleşmiş ise de ülkenin baştan başa zaptı ve denetimin sağlanması 1593-1604 yılları arasında tamamlanmıştır. Kurat, *a.g.e.*, s.168.

kala Asan Kaygı'nın bu sözünü hatırlatır ve manasını tam kavrayamadığını, Asan Kaygı'nın bununla ne demek istemiş olabileceğini sorduğunda; bilge kişi gözleri dolu halde, biraz da hanı üzmemek için ince dokunaklı bir tarzda şöyle cevap verir:

Karagay suvdan kaçup	Karagay sudan uzaklaşıp
Çölge bitgen bir dark	Çölde yetişmeye başlayan bir ağaç
Çurtan suvga çıdamsız	Çurtan çöle dayanıksız
Balıktan çıkkan bir karak	Aslı balık olan aç gözlü bir yaratık
Oylama çurtan uçbas dip	Aklına getirme çurtan uçmaz diye
Karagayga çıkpas dip	Karagaya çıkmaz diye
Kun batıdan bir despan	Batıdan bir zâlim
Ahirde çıkar su tusdan	Ahirde çıkar su karşıdan
Özü sarı közü kök	Kendisi sarı gözleri mavi
Basdığının atı bop	Komutanı atlı olup
Kun çıkusga karaydı	Doğuya bakar
Çaçın almay taraydı	Saçlarını kestirmez tarar
Hudaydı bilmes dini cok	Allahı tanımaz dinsiz
Camandıgda mini cok	Kötülükte üstüne yok
Osı sındı bir kapir	Böyle bir kâfir
Özü bası cun kapir	Her tarafı kılı kâfir
Ciyavlap kiler curtuna	Ağlayarak gelir yurduna
Cağalı çekmen kiygizüp	Yakalı ceket giydirip
Baldı may cagar murtuna	Balı yağ sürer bıyığına
Cimürlerge cim birüp	Açgözlülere yem verip
İl kamun aytgan caksını	Milletin dertlerini dile getiren yürekliyi
Söyletbay urar urnına	Konuşturmaz yere çarpar
Bavızdamay içer kanungdı	Boğazlamadan içer kanını
Olturmay alur canungdı	Öldürmeden alır canını
Kağıdga cazar malungdı	Kâğıda yazar malını
İsapka salar barundı	Hesap eder hepinizi
İlündı alar kolungdan	Yurdunu alır elinden
Asker kılar ulundan	Evladını asker kılar
Tiksizdi törge çıkarıp	Dinsize beylik verip
Basuna ol kun tuvganda	O gün gelip çattığında
Tinlük tiymas kolundan	Elinden bir şey gelmez
Bu aytgan söz Ablay	Bu söylenen sözler Ablay!
Bulmay kalmas artundan	Senin de karşına çıkar
İşitsen mine kartundan	Duysan bu ihtiyarından

(Kurban Ali 1910:260)

Asan Kaygı uzak görüşlü bir devlet adamı olması yanı sıra, şairliği, halk

tarafından sevilip sayılması dolayısıyla kendinden sonraki nesiller onu evliya, ermiş olarak tanımışlardır. Bazen doğrudan ona ait olan şiirler, hikmetli, veciz sözler, hikâye ve masallar, bazen de ona atfedilen her şey halk hatırasında hep canlılığını muhafaza etmiştir.

Asan Kaygı'nın Kazak steplerine geldiği yıllar, artık yaşı ilerlemiş, Janibek hanla arası açılıp devlet işlerinden elini eteğini çektikten sonra kendisini tamamen halka adanmış bir aksakaldır. Alçak gönüllü, sevilen, sayılan, zaman zaman kutsallaştırılan bir pîr-i fânidir. Kurban Ali Halidî onun devlet ve siyaset işlerinden uzaklaştıktan sonraki halini şöyle nakleder: "Halkın gamı ve kederiyle hemhâl, âhîret için çalışan gezgin bir zât imiş. Dünya işlerinden uzak, takvâ sahibi bir zat. Bir günü yani gece ve gündüzü üçe taksim edip, yatsı namazından sonra dünya işleriyle asla uğraşmaz, kimseyle konuşmazmış. Tan atana kadar dilinde zikir, ahîret endişesi taşımış. Sabah kalkınca dünya ve ahîret düşüncesine dalıp, biraz dinlendikten sonra gündüzünü tamamen dünya gamıyla geçirirmiş. Ömründe bir kez güldüğünü kimse görmemiş" (Kurban Ali 1910:222).

Günümüze kadar ulaşabilen çok derin ve manalı sözleri çağımızda dahi insanlara rehberlik edecek mahiyettedir. Bu sözlerinde insanlara makbul erdemler ele alınır. Dürüstlüğü, doğruluğu, yalandan sakınmayı, dostluğa değer vermeyi, tevâzuyu, birlik ve bütünlüğü, ülkeyi ve insanları sevmeyi öğütler. Üslup bakımından, sözleri seci ve kafiyelidir. Her kelimesinde ilginç nükteler, her terkinde ince dokunaklı manalar gizlidir.

Argımakka mindim dep
Artkı toptan adapsa.
Kününde özüm boldum dep
Ken peylilge talaspa,
Artık uşin aytısp
Dostarınmen sanaspa.
Gılımım jurttan astı dep,
Kenessiz söz bastama.
Jenemin dep birevdi
Ötürük sözben kostama.

Kölde jürgen konır kaz
Kır kadırın ne bilsin,
Kırda jürgen duvadak
Su kadırın ne bilsin!
Avıldagı jamandar

Argımağa⁷ bindim diyerek
Geridekilerden uzaklaşma
Gününde kendim oldum diye
İhtiraslara kapılma
Fazla için söyleşip
Dostlarınla çekişme
İlmim herkesten üstün diyerek
Danışmadan söze başlama
Yenerim düşüncesiyle birini
Hileli sözle sıkıştırma

Gölde yüzen konur kaz
Kırların kıymetini ne bilsin
Kırlarda gezen duvadak⁸
Suyun kıymetini ne bilsin
Obadaki kötü insanlar

7 Türkistan'da meşhur atların en iyi cinsi.

8 Büyükçe, eti yenilen ve kaza benzeyen yabani kuş.

Er kadırın ne bilsin!
Köşip-konıp körmegen
Jer kadırın ne bilsin!
Köşse kona bilmegen,
Konsa, köşe bilmegen,
Akılına könbegen
Jurt kadırın ne bilsin!

Edil bol da Jayık bol
Eşkimmene urıspa
Joldasına jav tiyse
Janındı ayap turıspa.

Minezi jaman adamga
Endi kaytıp juvıspa
Tavir körer kisinmen
Jalğan aytıp suvıspa

Öletuğın tay uşın
Köşetuğın say uşın
Jelke terin kurısıp
Erkimmenen urıspa.

Atadan altav tuvdım dep
Askınıp javap aytpanız.
Alğanım asıl aruv dep
Kun şıgarıp jatpanız.

Atamnın malı köp-ti dep
Attı baska tartpanız
Eseninde- tirinde
Bir bolınız barınız,
Ahiretge barganda,
Hak kasında turganda
Kıdırdın özi bolgay jarınız!

Yiğidin kıymetini ne bilsin
Konar-göçer yaşamayanlar
Toprağın kıymetini ne bilsin
Göçse konamayan
Konsa göçemeyen
Aklına güvenmeyen
Yurt kıymetini ne bilsin

İdil gibi Yayık gibi ol
Hiç kimseyle kötü olma
Dostuna düşman sataşsa
Canını sakınma

Huyu kötü insana
Yeniden yakınlaşma
İyiliği dokunan kişiye
Yalan konuşup aranı açma

Ölmek üzere olan tay için
Göçülecek yer için
Kan ter içinde çekişip
Hiç kimseyle kötü olma

Kibirlenip, büyüklenerek
Övünerek cevap verme
Hatunum güzel diye
Devran sürüp yatmayın

Zenginim diye
Öne atılmayın
Selamette hayatta iken
Bir olunuz hepiniz
Âhirete varıldığında
Allahın karşısına durulduğunda
Hızır (A.S) olur ışığınız!

Asan Kaygı ile ilgili halk arasında nesiller boyu değişik menkıbeler de anlatılır. Bu anlatılanlar belki doğrudan Asan Kaygı ile ilgilidir, belki de konar-göçer yaşayan Kazak-Nogay halklarının düşünce ve hayal dünyasının ürünüdür. Geçim kaynakları hemen tamamen hayvancılığa dayalı olan konar-göçerlik, bol suya ve bereketli topraklara olan hasret, en büyük korkusu olan *yut* yani sürülere kırgın girmesi, gelecekte ümitsizlik, bozkır hayat tarzında sıkça karşılaşılan husumet, zengin ve güçlü olanların tahakkümü, barışa ve kardeşliğe olan özlem, mutsuzluğun, ümitsizliğin hâkim olduğu bir dünyadan kurtulmanın yolları aranır uçsuz bucaksız Kazak steplerinde. İşte bunu arayanların başında Asan Kaygı gelir ve Kazak-Nogay konar-göçerlere, aslin-

da tüm insanlığa dünya cennetinin yolunu gösterir.

4- Yeryüzünün Cenneti *Jer üyek*

Devlet adamlığının yanı sıra düşünce adamı olarak da gördüğümüz Asan Kaygı, daha 15. asırda dünyada cennetini arayan Türk bozkır filozofudur. Dünyada cenneti arama veya dünyayı cennet kıлма düşüncesi aslında önce dinlerde, bilahare Avrupa'da aydınlanma çağı sonrası ideolojilerde insanlığa sunulmuştur. Avrupa toplumları aydınlanma felsefesiyle tanışana kadar İslam inancında da olduğu gibi, yeryüzünün insan için geçici bir yurt olduğu, insanın asıl bu hayat için çalışması gerektiğine yani âhret inancına sahipti. Aydınlanma akımı bu inanca karşı çıkarak dünyada cenneti vadeden ideolojileri sosyalizmi, liberalizmi vs ortaya çıkardı. Bu ideolojiler dinin insana gösterdiği cennetten yüz çevirip insanlara “yeryüzü cennetleri” vaat ettiler. Cennetin insan çabası ile yeryüzünde de oluşturulabileceğini öne sürdüler. Asan Kaygı daha Avrupa toplumlarının aydınlanma çağı öncesinde dünya cennetini Kazak steplerinde aramaya çıkan bir bozkırlı filozoftur. Asan Kaygı'nın *jer üyek* olarak adlandırdığı bu dünya cenneti, âhret inancındaki cennetin konar-göçer bozkır Türk boylarının hayalindeki bir yerdir.

Ona göre dünya cenneti olan bu kutlu ülke *Jupar Korığı, Ken Tübek, Tar Tübek* adıyla da anılır (Minjan 1994:345-346). Bu umut serüveninde Asan, milletin konar-göçer yaşamına ve bu hayatın ağırlığına, zorluğuna yüreği dayanmaz. Konar-göçerlerin yerleştikleri mekânları beğenmez. Halkın istikbali için kaygılanır. Onun düşüncesine göre yeryüzünde insanoglunun daha hayatta iken kavuşabileceği bir cennet vardır. Bu cennetin adı *jer üyek*'tir. Burada insanlar çok uzun ömür sürer. Hayvanları yılda birkaç kez yavrular. Burada millete düşman zarar veremez. Sürülerine kırgın giremez. Böyle bir mekândır *jer üyek*. Bereketli toprakları, çağlayarak akan suları, hâsılı hayvancılığa çok müsait bir ülkedir. Burada insan kaygı, keder nedir bilmez. Düşmanlığın ne olduğunu tanımaz. Yarınım ne olacak diye tasalanmaz. *Jer üyek*te insanlar eşit statüdedir. Birinin diğerine üstünlüğü, başkaları üzerinde tahakkümü yoktur. Burada herkes mutludur. Gerek insanlar arasında gerekse milletler arasında nifak, husumet bulunmaz. Birliğin, zenginliğin, huzurun, barışın işareti olarak “koyun üzerinde boz serçenin yuva yapabildiği” bir memleketdir *jer üyek*. Asan Kaygı bu ülkeyi bulup yerleşmek gerektiği inancındadır. Fakat buraya ulaşmak o kadar da kolay değildir. Uzun sürecek çetin bir sefere yıllarca önce hazırlanmak gerekir. Her türlü sıkıntıya, eziyete sabırla katlanabilen, zorlukların üstesinden gelebilecek, mücadeleden asla kaçmayacak insanlar ancak *jer üyeye* ulaşır (Magavin 1991:24). İşte bu gaye ile yola çıkan Asan güçlü, dayanıklı meşhur devesi *jelmaye*'ye binerek dünyanın dört bir

yanını dolaşır. Aylar, yıllar birbirini kovalar ancak *jer üyek* bulunamaz. Halkını ebedi mutluluğa götürmek isteyen Asan memleketine döner ve Ulıtav civarında hayata veda eder (Magavin 1991:25).

Asan'ın *jer üyek*'i bulamadığı halk arasında yaygın kanaat ise de, bu durumu *jer üyek*i, aslında umudu yitirmek istemeyen Kazak halkı kabullenmek istemez. Onlara göre Asan *jer üyek*i bulur. Ancak bu zorlu yolculuğa halk dayanamaz diye korktuğu için *jer üyeye* gitmez (Magavin 1991:25). Bu masalın Kazaklar arasındaki bazı varyantlarında ise Asan Kaygı halkın bir kısmını yanına alarak *jer üyeye* götürür ve orada bu insanlar mutlu bir hayat yaşarlar.

5- Asan ile Peri Kızı

Asan Kaygı ile ilgili olarak halk arasında günümüze kadar ulaşan bu masal onun peri kızıyla aşkını anlatır. Peri kızı masalında Asan Kaygı olağanüstü kişiliği dolayısıyla olağanüstü bir aşkın kahramanıdır. Kazakistan'ın farklı yörelerinde değişik varyantlarına rastlanan bu masalın Kazaklar arasında en yaygını şöyledir:

Falci, falına bakılmasını isteyen genç Asan'a, kısmetinde su sultanının kızı olduğunu söyler ve şöyle devam eder; “Dört büyük nehir var. Batı'da İdil ve Yayık nehirleri, güneyde Sırderya, doğuda Ertis (İrtiş) nehri. Kısmetindeki peri kızına kavuşmak için bu nehirlerin tamamını dolaş. Birinde bulamazsan diğerinde mutlaka karşına çıkacaktır” der. Peri kızı Asan'ın oltasına İrtiş nehrinin başında yakalanır. Peri kızının görünüşü insanoğlundan farksızdır. Güzellikte hiçbir kusuru yoktur. Tek kusuru lâl olmasıdır. Asan ve peri kızı bir müddet birlikte yaşar. Ancak peri kızının lâl olması anlaşamalarına yol açar. Peri kızı bir daha dönmek üzere göğe uçarak Asan'ı terk eder. Asan aşk azabından deli divane olur (Magavin 1991:23).

Bir başka rivayette peri kızı nehirde avlanan balıkçıların ağına takılan bir sandıktan çıkar. Üzeri gümüşle kaplı sandığın gümüşlerine balıkçılar, içine Asan talip olur ve peri kızını alarak köyüne döner. Peri kızı Asan'a üç şart koşar. Birincisi yattığımızda tenimi okşama, ikincisi yalnızken içeriyi gözleme, üçüncüsü üç yıla kadar konuşmam bu durumu hiç kimseye söyleme der. Çevresindeki insanlar ağız yok dili yok biriyle evlendiği için Asan'ı alaya alırlar. Neticede Asan bu üç şartı da yerine getiremez. Aradan üç yıl geçmiştir. Evine döndüğü bir gün sözünde durmayan Asan'ı terk edip göğe doğru uçmaya hazırlanan peri kızı Asan'a, “karnımda beş aylık çocuğun var, onu Mısır'da dünyaya getireceğim çocuğunu oradan alırsın” der ve uçarak göğe yükselir. Karısının hasretiyle yanan Asan devesine binerek yedi yıl yeryüzünü dolaşır (Batırlar Jırı 1990:49-50).

Asan Kaygı ile ilgili anlatılan peri kızı masalı ve Asan'ın bu masalda peri kızı tarafından terk edilişi ve deli divane oluşuna bağlı olarak kaygılı/dertli

lakabını aldığı sanılır.

6- Asan ile Ejen Han (Esen Boğa II)

Ebulhayır Han'ın idaresinden ayrılarak Kazak Hanlığı'nı kuran Janibek ve Gerye hanlar kendilerine bağlı konar-göçer uruğları yanlarına alarak 15. asrın 50-60'lı yıllarında güneybatı Yedisu topraklarına göç etti. Bu bölge Moğol hâkimiyetinde bulunuyordu. Moğolistan hanı Esen Boğa bu sırada tahta göz diken kardeşi Yunus'la mücadele halinde idi. Kazakların Janibek ve Gerye önderliğinde bu bölgeye gelişini kendi taht mücadelesinde kardeşine karşı bir koz olarak kullanmayı düşündü. Bu yüzden Kazakları hürmetle karşıladı ve Yedisu'ya yerleşmelerine müsaade etti. Ancak kısa süre sonra bu bölgeye Ebulhayır Han'ın yönetiminden hoşnut olmayan çok sayıda Kazak uruğları ve daha binlerce halk akın etti (Kazak SSR Tarihi 1983:266-267). Bölgede zaman zaman Kazaklarla Moğol yöneticiler arasında huzursuzluklar da kaçınılmaz oldu.

Bu döneme ait olduğu anlaşılan "Asan ile Ejen Han" hikâyesinde Kazaklar Moğol baskısından Asan Kaygı'nın söz hüneri ve ince zekası sayesinde kurtulmuşlardır. "Asan ile Ejen Han" diye bilinen hikâye Hasan'ın gençlik yılları, deli dolu çağları, dombıra çalıp şiirler söylediği, ava çıktığı zamanlar. Bu dönemde Kalmıkların ağır baskısı altında yaşayan, onlara saldırmak için bahaneler arayan Kalmık Han'ı Ejen Kazaklara ferman salar. Bu fermanla "Atlarınızı kişnetip rahatımızı huzurumuzu bozmayın. Bu fermanımı dinlemezseniz şiddetli cezalandırırım" der. Halk korku, hayret ve şaşkınlık içerisinde. Atların kişnememesi için çareler aramaktadır. Halkın bu çaresizliğini gören Asan Kaygı yanına aldığı birkaç yiğitle Ejen Han'ın karargâhına doğru yola çıkar. Moğol ülkesine geldiklerinde önlerine çıkan köpekleri öldüren Asan'ın bu yaptıkları Ejen Han'ın kulağına gider. Bir süre sonra Ejen Han'ın huzuruna çıkan Asan'a "Köpeklerimi niye öldürdün?" diye soran hana Asan şöyle cevap verir: "Bunun bir sebebi var. Ben zamanında koyun otlattım. Bir gün koyunlarıma kurt girdi. Ben avaz avaz köyün köpeklerini çağırdım. Fakat bir tane bile köpek gelmedi. Bu hadiseden sonra bütün köpeklere kin tuttum ve nerede köpek görsem öldürmeye karar verdim. Sizin köpeklerinizi de bu yüzden öldürdüm" diye cevap verir. Han, "Ey ahmak, senin dağın başından gelen sesini köyün köpekleri nasıl duysun" der. Bunun üzerine Asan, "Doğru söylüyorsunuz. Altı kırın altında oturan sizin halka bizim atlarımızın kişnemesi nasıl yetsin" diye cevap verir ve Ejen Han pes eder. Böylece Asan halkını Ejen Han'ın baskısından kurtarmış olur (Gabdullin 1996:157-158).

7- Asan Kaygı'nın Sonu

Yaygın kanaate göre Asan kaygı yıllarca aradığı *Jer üyeki* bulamayarak eline döndüğünde hayatının son zamanlarıdır. Asan Kaygı'nın nerede, ne zaman

vefat ettiği konusunda kesin malumat bulunmamakla birlikte, çok uzun bir ömür sürdüğü, bazı rivayetlerde 95 yaşını geçtiği, bazı rivayetlerde 120 yaşına ulaştığı rivayet edilir. Asan Kaygı takriben 15. asrın 60'lı yıllarında vefat etmiştir. Dede Korkut, Nasrettin Hoca, Yunus Emre ve daha birçok Türk ulu ve bilge kişileri, halk âşıkları, halk kahramanları gibi Asan Kaygı'nın da nereye defnedildiği belirsizdir. Ancak birçok yerde mezarının bulunduğu inanılır. Hayata veda ettiği yer Sarı Arka'da Ulıtav'ın başları olduğu kanaati yaygın ise de bu hususta başka rivayetler de vardır. Bunlardan birisi Asan'ın bugünkü Özbekistan hudutlarında bulunan İdeli Baysın'da vefat ettiği'dir. Şokan Velihanov Asan Kaygı'nın mezarının bugünkü Kırgızistan hudutlarında bulunan Isıkköl çevresinde olduğunu söyler (Gasırlar Bederi 1991:21). Asan Kaygı'nın mezarının Jezkazgan oblastının Ulıtav rayonunda veya Kızılorda oblastının Çiyli Çiyliinsk rayonunda bulunduğu da tahmin edilmektedir. Kızılorda'da olduğu ileri sürülen Asan Kaygı mezarının "Asan Ata Kümbezi" şeklinde adlandırıldığı ve 1982'de devlet koruması altına alındığı bilinmektedir.

Asan Kaygı'nın geride Abat adında bir oğul bıraktığı bilinmektedir. Oğlu Abat hakkındaki bilgiler daha sarihtir. Abat halk arasında çok cesur, nişancı ve babası gibi iyi bir söz üstadı olarak tanınır (Batırlar Jırı 1990:49-73). Asan Kaygı'nın oğlu Abat'ın bugün Kazakistan'ın Aktöbe vilayetinin Kobda yöresinde bulunan eski bir türbeyi yöre halkı "Abad'ın Türbesi" olarak adlandırır. Abad'ın burada yapılan büyük bir toy esnasında altındaki devesinin ürkmesi sonucu düşüp öldüğü ve buraya defnedildiği nakledilir (15-18. Gasırlardaki Kazak Poeziyası:20).

Sonuç

Asan Kaygı önce Altınordu devletinin, bu devletin inkirâza uğramasından sonra ise Kazak Hanlığının hizmetinde yer alan tarihi bir şahsiyet olarak 14. ve 15. asırlarda yaşamıştır. Bu asırlardan itibaren Anadolu Türkleri ile Türkistan Türkleri arasındaki kültürel münasebetlerin zayıflamasına bağlı olarak Asan Kaygı ne yazık ki, Anadolu Türklüğüne tanınmamaktadır.

Asan Kaygı İdil-Ural'dan Kazak steplerine ve Türkistan'a kadar geniş bir alanda tanınmıştır. Onun günümüzde bilinen bir tarihi şahsiyet olarak ortaya çıkmasını hiç şüphesiz Kazak Türklerine ve onların sözlü edebiyat geleneğine borçluyuz. Kazak Türkleri Asan Kaygı tipine bir dinamizm kazandırmışlar ve yaşadığı dönemden sonraki yıllarda da Kazak steplerinde yeni olay ve durumlarda ona yeni roller vermişler, yeni görevler yüklemişler ve belki de onunla doğrudan ilgisi olmayan hikâyelerde Asan Kaygı aktör olarak yer almıştır. Asan Kaygı'nın tarihi kişiliğinin yanı sıra menkıbe ve onunla ilgili anlatılanlarda felsefi bir başka kişiliği vardır ki, İdil-Ural ve Türkistan sahasın-

da Türk kavimlerinin hatıralarında zenginleşerek yaşamaya devam etmiştir. Bu yönüyle *jer üyek* hayali ona filozof sıfatı kazandırmış, konar-göçer Kazak Türklerini asırlarca bu yaşam biçiminde gelecekte ümitvâr kılmıştır.

Asan Kaygı bir tefekkür adamı olmakla birlikte güçlü bir söz üstadıdır. Gerek tenkit ettiği Janibek Han'la gerekse Kalmık hanı Ejen Han'la girdiği sözlü atışmaların tek galibidir. Türk milletinin, siyaset, ilim ve tefekkür alanında yetiştirdiği, halk arasında efsaneleşen Asan Kaygı gibi abidevi şahsiyetler büyük Türk milletine hizmetleri ve verdikleri mesajlarla günümüzde de bu yüce milletin yolunu aydınlatmaya devam edeceklerdir.

Kaynaklar

- Ahmetjanov, Marsel (2002), *Nugay Ordası*, Kazan: 2002, Maarif Neşriyatı.
- Ay Zaman-ay Zaman-ay.Bes gasır Jırlaydı I* (1992), Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası.
- Batırlar Jırı VI* (1990), Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası Yayınları.
- Gabdullin, Malik (1996), *Kazak Halkının Aız Edebiyatı*, Almatı: Sanat yayınları.
- Glihov, Maksim (1997), *Tatarica-Entsiklopediya*, Kazan: Vatan Yayınları.
- Iskakov, Burkit (1976), *Kazak-Tatar Edebi Baylanıstarı* (Damuv Kezenderi), Almatı: Kazak SSR Gılım Yayınları.
- Kazak SSR Tarihi II* (1983), Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası.
- Kazak Sovet Entsiklopediyası I* (1972), Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası.
- Konıratbayev, Avelbek (1994), *Kazak Edebiyatının Tarihi*, Almatı:Sanat Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet (1987), *Rusya Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kurban, Ali Hacı Halidoğlu (1910), *Tevarih-i Hamse-i Şarki*, Kazan: Örnek Matbaası.
- Magavin, M (1993), *Hrestomatiya Kazak Handığı Devirindegi Edebiyat*, Almatı: Ana Tili Yayınları.
- Magavin, M (1991), *Gasırlar Bederi;Edebi Zertteveler*, Almatı:Jazuvşı Yayınları.
- Minjan, Nıgmet (1994), *Kazaktın Kıskaşa Tarihi*, Almatı:Jalın Yayınları.
- Tilepov, Jumat (1994), *Kazak Poeziyasının Tarihiliği*, Almatı: Gılım Yayınları.
- Togan, Z.Velidi (1981), *Bugünkü Türkilü Türkistan ve yakın Tarihi*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi.Nogay Edebiyatı* (2002), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 15-18. Gasırlardağı Kazak Poeziyası* (1982), Almatı: Kazak SSR Gılım Akademiyası.
- <http://kygm.kultur.gov.tr> 29 Ekim 2009.
- <http://www.haberkusagi.com> 29 Ekim 2009.